

PREMISE ALE CONSTITUIRII FILOSOFIEI PRAGMATISTE

Asociat mai ales cu CH. S. PEIRCE și W. JAMES, pragmatismul ca *filosofie a adevărului și înțelesului* susține în esență că înțelesul unei doctrine este același cu efectele practice ale adoptării sale, înțelesul unei idei/propoziții se leagă de consecințele sale practice observabile. *Pragma* este un cuvânt grecesc (*prassein* – a face) și înseamnă acțiune sau faptă. Pragmatismul este o tradiție filosofică întemeiată de cei doi autori amintiți la care se adaugă J. Dewey. Peirce îl descrie drept *o metodă de a determina sensurile cuvintelor grele și al conceptelor abstracte*.

Unul din precursorii pragmatismului a fost ALEXANDER BAIN (1818-1903) care a definit *credința* drept *regulă de acțiune*, și care considera că funcția întrebării nu este de a reprezenta realitatea, ci de a ne face să acționăm efectiv. Gânditorul britanic respingea mai ales ideea cunoașterii intuitive, nemediate, imediate. Bain a fost printre primii care a susținut că abilitatea noastră de a folosi semne este esențială pentru gândire. A interpretat propozițiile teoretice ca forme confuze de gândire, al căror înțeles este numai cel oferit de o maximă practică corespunzătoare, care să inspire acțiunea în anumite circumstanțe.

Între 1848-1925 aprox. în filozofie s-a produs cotitura lingvistică – *linguistic turn*, care a făcut ca orice problemă ontologică / epistemologică să fie remodelată sub forma unei probleme de limbaj. Scopul filosofiei, proclama GOTLOB FREGE, nu se reduce la a dizolva o problemă filosofică – la demascarea ei ca fiind pseudo-problemă, ci la reformularea ei astfel încât să poată fi rezolvată. În *Introducerea la Fundamentele matematicii* (1884) Frege anunța cele trei principii ale noii direcții în filosofie:

- a separa cu claritate psihologicul de logic, subiectivul de obiectiv;
- a nu se căuta niciodată semnificația unui termen izolat, ci doar în contextul unei propoziții;

- să nu se piardă niciodată din vedere distincția dintre concept și obiect.

În cazul lui James, pragmatismul se va orienta spre o reconstrucție a teoriei adevărului, din perspectiva căreia credințele, inclusiv cele religioase, sunt adevărate dacă „funcționează satisfăcător în sensul cel mai larg al cuvântului”. În această viziune aproape orice credință poate fi una respectabilă / adevărată, dacă se dovedește că funcționează / produce efecte pozitive în realitate.

Pragmatismul, prima construcție originală a filosofiei americane, nu a apărut din senin. Anterior, filosofia americană a parcurs o perioadă, începând cu secolul al XVIII-lea, de asimilare a unor filosofii europene (empirismul lui Locke – în legea fundamentală americană au fost preluate anumite pasaje direct din scrierile politice ale filosofului englez, Kant, Hegel).

Apariția în 1859 a *Originii speciilor*, a lui Ch. Darwin a stârnit vii și nesfârșite dispute și controverse filosofice, pragmatistii se vor situa de partea evoluționismului, care reprezenta la acea vreme progresul, asimilând astfel darwinismul naturalist.

J. Dewey va critica concepția carteziană asupra *cogito*-ului, va respinge pre-existența eului în raport cu limbajul și aculturația, susținând ideea conform căreia eul este produsul practicilor și interacțiunii sociale.

Denumirea de pragmatism a fost folosită pentru prima dată de Peirce, fiind derivată din distincția kantiană dintre rațiunea practică (rațiunea morală) și rațiunea pragmatică care este rațiunea utilitară.

Tezele fundamentale ale pragmatismului sunt:

- „viața” este temeiul oricărei cunoașteri
- cunoașterea este activitate
- adevărul unei judecăți este conferit de reușita acțiunii pe care o orientează

Acestea au ajuns să configureze spiritualitatea americană și să-i traseze mai multe caracteristici:

- lipsa simțului istoric datorită lipsei rupturilor adânci în istoria americană;
- încrederea în caracterul nelimitat al posibilităților umane de înfăptui scopuri;
- predominanța soluțiilor cantitative, legată de simțul practic accentuat al celor ce părăsiseră vechiul continent în căutarea unei vieți mai bune.

Noua filozofie s-a constituit în expresia atmosferei specifice vieții și culturii americane de după războiul de secesiune, din perspectiva întreprinzătorilor mijlocii, categorie socială, dominantă în Statele Unite. De aici provine apelul frecvent la argumente inspirate de simțul comun cât și orientarea utilitaristă. Răspândirea sa se explică prin extinderea și continuitatea clasei medii pe parcursul unor mari perioade istorice. Ulterior această filozofie a cunoscut reformulări, ce au condus spre exprimarea unor opțiuni tehnocratice. La această atmosferă a contribuit din plin amintita influență a Originii speciilor, care a avut efectul unui adevărat șoc, evoluționismul a zguduit din temelii bazele religioase ale moralei și a impus căutarea unor noi temeuri.

În cadrul acestor căutări avea să apară la sfârșitul deceniului opt al secolului al XIX-lea filosofia pragmatistă, apariție la care a contribuit din plin inițiativele unora din membrii (Ch. Wright, Ch. S. Peirce și W. James) unui faimos *Club metafizic* (fondat în 1871) la Cambridge (Massachusetts), cadrul în care Peirce își va formula cele mai influente idei. Membrii acestei grupări erau preocupați de elaborarea unei teorii filosofice care să stea drept fundament moralei pe baza teoriei darwiniste, care cerea stringent o nouă generalizare teoretică.

Peirce, James și Dewey sunt considerați reprezentanții de seamă ai pragmatismului clasic, deși concepțiile lor rămân destul de diferite. Ei se cunosc și se respectă reciproc, însă nu și-au manifestat niciodată intenția de a-și organiza și armoniza susținerile cum ar fi cerut-o o mișcare filosofică disciplinată.

Peirce s-a declarat încă de la începutul activității sale teoretice drept un continuator al lui Kant, fiind preocupat să îmbunătățească doctrina filosofului german asupra categoriilor și concepția acestuia asupra logicii. El a protestat împotriva susținerii de către James a realismului scoțian prin recunoașterea realității universalilor, pe care le-a considerat drept potențialități și dispoziții. Peirce a cochetat într-o măsură mai mare decât James cu idealismul metafizic, considerând versiunea pragmatistă a acestuia simplistă și reduționistă.

James însuși concepea de altfel pragmatismul drept o cale de a evita reduționismul de toate tipurile, o cale deschisă spre toleranță. Într-un faimos eseu din 1896, *The Will to Believe*, el încearcă să reconcilieze știința cu religia, privindu-le pe amândouă drept instrumente folosite pentru scopuri distincte, neconflictuale. Consideră disputele metafizice și teologice, expresii ale diversității temperamentului uman și speră să construiască o alternativă viabilă la pozitivismul antireligios-științific dominant în epoca sa. El nu s-a lăsat influențat prea mult nici de Kant nici de Hegel, dar s-a interesat mult mai mult decât ceilalți doi de religie.

James îl citează aprobator pe G. Papini care aseamănă pragmatismul cu un coridor dintr-un hotel. Nenumărate camere se pot deschide în el. Într-una un om scrie un volum ateist; în următoarea altul se roagă în genunchi pentru credință; în a treia un chimist cercetează proprietăți ale corpului. Ei nu pot ajunge însă în camerele lor decât trecând prin propriul lor coridor. Doar luarea în considerare a implicațiilor credințelor asupra practicii oferă singura cale de a comunica dincolo de separațiile datorate temperamentelor, disciplinelor academice, cercetărilor filosofice. A scris de asemenea câteva eseuri de etică remarcabile (*The Moral Philosopher and the Moral Life*-1891) în care se simt ecouri dinspre utilitarismul lui Mill : „orice dorință sau nevoie este un drept prima facie care trebuie să se îndeplinească”. Dar nici unul dintre cei doi filosofi nu au încercat să poarte o discuție sistematică asupra filosofiei morale sau politice.

J. Dewey a făcut în schimb acest lucru pe parcursul întregii sale vieți, interesându-se mai mult de reforma culturală, educațională și politică, mai degrabă decât de probleme filosofice specifice. El a extrapolat implicațiile pragmatismului la sfera eticii și a filosofiei sociale, inițiativa sa ocupând locul central în viața și dezbaterile intelectuale ale primei jumătăți de secol XX. O altă preocupare constantă a sa a fost cea de unificare a filosofiei lui Hegel cu creștinismul evanghelic. Fiind profund influențat de Hegel l-a respins cu ferocitate pe Kant. Educația și politica mai puțin decât știința și religia, au stat în centrul preocupărilor și gândirii sale, care a culminat cu *Human Nature and Conduct* (1921).